

Upplands fornminnesförening

Styrelsens berättelse över föreningens verksamhet arbetsåret 1964–1965

IN MEMORIAM

Under det gångna verksamhetsåret har Upplands fornminnesförening förlorat flera inom uppländsk fornminnes- och kulturminnesvård verkamma medlemmar. Landstingsman A. E. Elmroth, Tierp, tog i egen-skap av Uppsala läns landstings representant aktivt del i det nuvarande Upplandsmuseets tillkomst. När Stiftelsen Upplandsmuseet bildades 1959 blev han dess styrelsens ordförande, vilken post han innehade till 1964 års utgång. Riksdagsman Edvin Jacobsson, Tobo, deltog under lika lång tid och lika hängivet som landstingsman Elmroth i museistyrelsens arbete. F. förvaltaren Herman Killander, tidigare Upplands fornminnesföreningens skattmästare, f. förste bibliotekarien Arvid Hjalmar Ugglå, direktör Henrik Svanfeldt och f. förste bibliotekarien Samuel E. Bring, alla varmt hängivna uppländsk kulturminnesvård, lämnar stort tomrum efter sig. Upplands fornminnesförening känner stor saknad efter herr Algot Weidenfeldt, som de senaste fem åren på ett förtjänstfullt sätt omhänderthaft fornminnesföreningens medlemsmatrikel och årsboken Upplands distribuering. Fornminnesföreningen bevarar de bortgångna i tacksam hågkomst.

STYRELSE

Fornminnesföreningens styrelse har arbetsåret 1964–1965 haft följande sammansättning:

Landshövding Olov Rylander, Uppsala, ordförande
Professor Sven Hörstadius, Uppsala, vice ordförande
Friherrinnan Beth de Geer, Upplands-Väsby
Direktör Göran Knutsson, Uppsala
Bankdirektör Gunnar Rosenborg, Uppsala, skattmästare
Landsantikvarie Nils Sundquist, Uppsala, sekreterare

Direktör Eric Wolrath, Uppsala
Notischef Ellis Edman, Uppsala
Amanuens Wolter Ehn, Uppsala
Ingenjör Eric Aberg, Uppsala
Rektor Nils Göransson, Sollentuna
Stadsbibliotekarie Thore Floderus, Enköping

Utsedda av Uppsala läns landsting:

Landstingsman Harald Gustafson, Gamla Uppsala
Lantbrukare Birger Karlsson, Härkeberga, suppleant

Utsedda av Stockholms läns landsting:

Riksdagsman Martin Söderquist, Solna
Herr Eric Skånberg, Lidingö, suppleant

Utsedda av Uppsala stad:

F. d. förste arkivarie Manne Eriksson och lektor Stiv Jakobsson med fru Inga-Maja Ahlsén och tjänsteman Sven Edman som suppleanter.

Förvaltningsutskott: Landshövding Rylander, ordf., professor Hörstadius, f. d. förste arkivarie Eriksson, direktör Wolrath, landstingsman Gustafson, riksdagsman Söderquist, skattmästaren och sekreteraren.

Revisorer: Föreningens revisorer har varit bankkamrer Gösta Holdo och lantbrukare M. Ehrengren med dir. L.-O. Lindqvist och kamrer Tore Kihlberg som ersättare. Av Uppsala stad utsedd revisor har varit maskinist Rolf Kassin med köpman Herbert Ahlqvist som suppleant.

PERSONAL

Ordinarie tjänstemän hos Upplands fornminnesförening har varit landsantikvarie Nils Sundquist och antikvarie Anna-Märta Berg. En arvodesbefattning som extra amanuens har innehafts av fil. kand. Lars Gezelius. Vid arkeologiska undersökningar hösten 1964 har i ett par fall anlitats fil. stud. Per Kåks. En halvtidstjänst för omhändertagande av fornminnesföreningens medlemsmatrikel och årsboken Upplands distribuering har innehafts av redaktör C. W. Halling.

Som arkivarbetare, avlönade med medel från Kungl. Arbetsmarknads-

styrelsen, har tjänstgjort Anna-Lisa Ström, Aina Larsson, Gustaf Moberg, Sven Österberg och Erik Abrahamsson.

Under tiden 29 mars–5 maj 1965 har amanuens Gezelius åtnjutit tjänstledighet med fil. stud. Karl-Johan Eklund som ersättare.

MEDLEMMAR

Antalet medlemmar i Upplands fornminnesförening uppgår till 3 457, därav 158 ständiga. Under året har tillkommit 239 och avgått 114.

ÅRSMÖTE, UTFLYKTER OCH VINTERTING

Årsmötet hölls söndagen 7 juni 1964 i Korsängsskolan i Enköping under ordförandeskap av landshövding Rylander. Stadgeenliga val företogs och revisionsberättelsen upplästes och godkändes. Till hedersledamot i Upplands fornminnesförening utsågs föreningens mångårige revisor f. riksbanksdirektör G. A. Barre, Uppsala. Till medaljörer utsågs kontraktsprosten P. A. Björkman, Vänge, och herr Sven Sjöborg, Enköping. I samband med årsmötet ägde vårutflykten rum med besök vid Salnecke slott, Ängsö kyrka, slott och naturpark samt Västerås, där middag intogs på restaurang Klippan.

Höstutflykten ägde rum söndagen 4 okt. 1964, varvid Hargs bruk och herrgård, Gammelhus i Östhammar, Valö kyrka och Valö-Forsmarks hembydsgård studerades.

Vintertinget hölls söndagen 7 febr. på Upplandsmuseet. Museilektor Jan Ling skulle ha medverkat vid tinget men hade på grund av sjukdom måst lämna återbud. I hans ställe berättade folkskollärare Ingvar Eriksson, Västland, om uppländsk folkmusik. Spelmännen Eric Sahlström, Tobo, och Leonard Larsson, Viksta, underhöll på nyckelharpa och fiol med glada folklåtar och spelmanshistorier. Disa Gilles pris tilldelades Sundbybergs hembygdsarkiv och utdelningen ur Landshövding Hilding Kjellmans hembygdssfond tillföll redaktionen för Upplands fornminnesförenings tidskrift.

ÅRSANSLAG

För år 1965 har Upplands fornminnesförening erhållit i anslag från Uppsala stad kr. 31 000, från Uppsala läns landsting kr. 17 000 och från Stockholms läns landsting kr. 6 500. Uppsala stad har därtill anslagit

hyresmedel för magasinlokaler för fornminnesföreningens museisamlingar. Det statliga bidraget till landsantikvarie- och antikvarielönerna utgår med kr. 56 500.

FORNMINNESVÅRD OCH KULTURMINNESVÅRD

FORNMINNESÄRENDEN

Arkeologiska undersökningar

Efter förordnande av Riksantikvarieämbetet har under verksamhetsåret följande fornlämningar undersökts:

I Hällby, stadsäga 1009, *Hel. Trefaldighets församling*, har två vikingatida brandgravar undersökts, varav den ena genom skärvor till ett lerkärl av Birkatyp kan dateras till 800–900-talen e. Kr. I övrigt bestod fynden av ett runt bronsspänne, ett ringspänne av järn, en spiralfingerring av brons, två spjutspetsar och två knivar av järn, tre pärlor av glas och glasfluss, ett 20-tal spelbrickor av ben, delar av ytterligare två lerkärl, järnitar och spikar, brända ben, obrända djurben och tänder samt en malsten. Den ena gravens brandlager var nedlagt i en i berget nedhuggen skreva.

Å Enköpings trädskola och fröhandels mark, stadsäga 1432, *Enköping*, har två stenkretsar undersökts med fynd bestående av en doppsko av brons till knivslida, en nit, spik och ten av järn, krukskärvor samt en mindre kvantitet brända ben. Anläggningarna torde härröra från folkvandringstiden.

I Almby 1²⁻⁴, *Vänge sn*, har undersökts ett skärvstensröse med fynd av bl. a. delar till två lerkärl, en flintspets, en bit hyddklining av lera samt tre brända ben. Röset torde härröra från bronsåldern.

I Eke 6¹, *Skuttunge sn*, har rester av ett genom odling raserat gravfält undersökts. I ett omrört brandlager har krukskärvor, kol, brända ben, en pilspets med tånge, bronsfragment, delar till svärds klinga, nitar samt ett bryne med bronsring påträffats. I ett orört brandlager påträffades kol, sot och brända ben och i övergången mellan det omrörda och orörda brandlagret ett svärdsfäste, botten till en urna, pilspets med holk, fragment av ev. oval spännbuckla av brons, eldstål av östlig typ med skena av järn.

I Högsta 1⁶, *Tegelkullen, Bälinge sn* har en i samband med plöjning påträffad gravsättning undersökts. Inga andra fynd gjordes än en urna med brända ben och tvättade ben, skärvsten och kol.

Rester av ett skärvstensröse har undersökts i Stads-Gånsta 4³, *Vårfrukyrka sn*. Inga fynd påträffades.

En stockbåt samt delar till en äldre, timrad brygga i Igelsjön, Ulriksdal 1⁵, *Skogstibble sn* har uppmäts och fotograferats.

Granskning av och yttranden rörande förslag till byggnadsplaner, vägar m. m.

Yttranden har avgivits till Riksantikvarieämbetet efter besiktning på platsen för förslag till generalplaner och byggnadsplaner för följande samhällen: Rasbo, Storvreta, Gunsta i Funbo sn, Brunna i Vänge sn samt Lillkyrka. Förslag till arbetsplaner för ombyggnad av väg 290 Gamla Uppsala-Uppsala, nybyggnad av väg 553 Bro-Kvarnibble-Norräng i Håbo-Tibble sn samt breddning av vägar inom Tensta och Skuttunge socknar har granskats.

Besiktning av och yttranden om fornlämningar har utförts i och för planerade tomtavstyckningar i Myssinge 2: 12, Eneby 5¹ och Vastarby 1² i Tuna sn, Focksta 1: 1 och 2: 1 i Hagby sn, Skällsta 1⁵ i Bro sn, Tyresta 1³, Tibble 3: 2 och 2: 1 i Litslena sn, Jönninge 1: 1 i Stavby sn samt Vaskesta 3⁵ och 2¹ i Vaksala sn. Skadegörelse på fornlämningar har efter besiktning rapporterats till Riksantikvarieämbetet vid Karby, Rasbo sn, Prästgården, Viksta sn, Märsön, Enköpings-Näs sn. I Berthåga, Heliga Trefaldighets församling, har besiktning gjorts vid placering av det nya krematoriets klockstapel invid fornlämningsområde, till Torslunda, Tierps sn, vid placering av elbelysning vid skidbacke delvis berörande gravfältsområde samt till Storvad, Gamla Uppsala, varest snabbfilteranläggning planerats inom stadsäga 1577.

BYGGNADSMINNESÄRENDE

Kyrkorestaureringar m. m.

Uppmätningar och fotograferingar i samband med restaureringsarbeten har utförts i Funbo, Rasbo, Tegelsmora och Övergrans kyrkor. På Tensta kyrkas vind har det timrade underlaget till en äldre takryttare uppmäts och fotograferats. Förslag till uppvärmning i Hagby kyrka, ändringsarbeten på läktaren i Stavby kyrka samt utvidgning av kyrkogården vid Skäfthammars kyrka har granskats.

Ärenden inom Uppsala stad

I Uppsala domkyrka har fotograferingar i samband med byggnadshistoriska undersökningar inför restaureringen fortsatt. Vid grundundersök-

ningar i domkyrkans vestibul har grunden till en läktare i nordvästra hörnet samt den norra tornpelarens fundament delvis frilagts. Bland påträffade begravningar befann sig rester av en kista av trä från 1700-talet samt under tornpelarens fundament en begravning äldre än domkyrkan. Ett fragment av skulpterat kapital, sannolikt från domkyrkans korperti har påträffats vid schaktningar inom kv. Rudan nr 4. Kapitålet har tillförts domkyrkans stensamling.

Rester av grund- och källarmurar till en tidigare ej lokaliserad medeltida byggnad har påträffats vid rörledningsarbeten inom kv. S:t Erik nr 9. Rester av ett äldre källarvalv i brandgatan mellan kv. Fågelsången nr 1 och 3 har uppmätts. Vid schaktningar framför Carolina Redivivas trappa har rester av källarvalv och grundmurar till den forna landshövdingegården uppmätts och fotograferats. Vid schaktningar för Uppsala Sparbanks nybygge i kv. Svalan har konstruktioner för fastmarksvinnande undersökts samt en 3-4 m djup schaktvägg blivit föremål för närmare studium, varvid fynd från tidig medeltid och framåt kunnat göras.

Byggnadshistoriska undersökningar i samband med inredningsarbeten har företagits i Domkapitelshuset, Gillbergsgården i kv. Holmen nr 1, Gustavianum samt på Ultuna herrgård. I Gillbergsgården har ett murat schakt tillhörigt den nordöstra källaren uppmätts och fotograferats. I Gustavianums övervåning, norra salen, har bl. a. en nischartikulering av rudbeckiansk typ konstaterats i södra väggen.

Fotografering inför förestående rivning samt under rivningen har utförts av följande gårdar: Kv. S:t Niklas nr 4, 5 och 6, kv. Svalan nr 1, 8 och 10, kv. Sverre nr 2, kv. Fågelsången nr 3 och kv. Munken nr 7. Dessutom har på begäran av Uppsala stads bostadsförmedling dess lokaler i kv. Bryggaren nr 17 uppmätts. I Geijersgården, kv. Slottet nr 11, har ett målat golv fotograferats.

Ärenden inom Uppsala län i övrigt

Fotografering och uppmätning har gjorts inför rivning inom kv. Bryggaren nr 1 i Enköping. I salen på Pesarby gård, Dannemora sn, har målningar på agnbruk blottats i samband med restaurering av bostadshus från 1800-talets början. Målningarna, som äro signerade »H W S 1843», har fotograferats och beskrivits. Fotografering har även utförts av museala uppställningar i Tegelsmora hembygdsgård samt av medeltida ljuskronor av järn från Tegelsmora kyrka, nu i hembygdsgårdens samlingar.

Övrig kulturminnesvårdande verksamhet

Landsantikvarien har såsom styrelsesuppleant deltagit i Kulturminnesrådets för Stockholms län arbete samt såsom styrelseledamot i Turisttrafikförbundet för Uppsala stad och län och Bildningsförbundets för Uppsala läns verksamhet. Likaså har landsantikvarien i egenskap av styrelsemedlem i Kyrkojubileumskommittén i Uppsala, Husbyborgskommittén i Tierp, klosterföreningen i Enköping samt såsom ledamot av naturvårdsrådet i Uppsala län deltagit i resp. kommittéers arbete. I en kommitté för undersökande om möjligheterna att skapa ett Bruno Liljeforsmuseum i Uppsala har landsantikvarien av stadsfullmäktige i Uppsala utsetts som medlem.

Landsantikvarien har under arbetsåret författat, förutom den nedan nämnda, uppsatsen »Uppsaladömens tre kyrkor», Upsala Nya Tidnings Jul 1964.

Landsantikvarien har — förutom vid de många kyrkorestaureringarna — tjänstgjort som kulturhistorisk kontrollant vid den yttre restaureringen av Ärby slott i Rasbokil och vid Tensta prästgård samt vid Domprostgården i Uppsala. I Enköping har på landsantikvariens initiativ bildats en kommitté för arrangerandet av en »Enköpingsdag» hösten 1965, på vars program huvudpunkterna äro återöppnandet genom en kyrklig ceremoni av de båda kyrkor, S. Ilians kyrka och franciskankyrkan, som under de senaste decennierna frilagts, konserverats och iordningställt som friluftsgudstjänstrum.

Landsantikvarien har under verksamhetsåret bl. a. hållit följande föredrag och demonstrationer: visning av utställningen »Ur de åtta seklernas krönika» för Uppsala domkyrkas personal 16.6 och för Uppsala Rotaryklubb 24.6; visning av Uppsala domkyrka för Föreningen Vårda Uppsala 5.12; föredrag med ljusbilder om franciskanklostret i Uppsala vid Byggnadsfirman Anders Diös AB julfest å Östgöta nation 9.1.1965 samt föredrag om »Den gamla sysslomansgården» vid Uppsala domkyrkas taklagsfest för nybygget i kv. Rudan 4.3.65. På inbjudan av Uppsala pensionärer och ABF har landsantikvarien hållit föredrag om »Uppsala genom seklerna» å Upplandsmuseet samt lett rundvandringar i Uppsalas centrala delar 12.2, 8-9.3, 22-23.3, 29.3, 7.4, 22.4 och 26.4.65.

Landsantikvarien har våren 1965 av Humanistiska fakulteten vid Uppsala universitet kallats till filosofie hedersdoktor främst på grundval av sina antikvariskt-topografiska undersökningar om Uppsala stads utveckling under medeltiden och vasatiden.

PUBLIKATION

Under året har föreningens årsbok UPPLAND 1964, under redaktion av Nils Sundquist, Manne Eriksson och Anna-Märta Berg, utgivits. Ur innehålllet må anföras: »Runstenen i Övergrans kyrka» av *Sven B. F. Jansson*; »Gotiska kyrkor på norra Mäljarstranden med sammansatta korfönster, 2, Klosterkyrkorna» av *Nils Sundquist*; »Brudkrona och brudkronesed, En studie med särskild hänsyn till Uppsala ärkestift» av *Helena Michon-Bordes*; »Målade skåp och kistor i Uppland under 1700-talet» av *Ola Ehn*; »En stolklädsel i knuten flossa i Upplandsmuseet från 1700-talets mitt» av *Inger Estham* samt »Några nyförvärv till Upplandsmuseet» av *Anna-Märta Berg* och *Helena Michon-Bordes*.

FORNMINNESFÖRENINGENS INKÖPSKOMMITTÉ

Inköpskommittén, som under året bestått av hrr Manne Eriksson, G. Rosenberg, E. Wolrath, E. Åberg och N. Sundquist, med antikvarie Anna-Märta Berg som sekreterare, har inköpt bl. a. följande föremål: tunnbindaren Frits Jonssons verktygssamling omfattande 225 nummer. Fr. Jonsson, som är Uppsalas siste tunnbindare, var verksam från 1916 och in på 1960-talet. Vidare en chiffonjé, spegel med spegelbord samt en soffa i Karl-Johanstil, kristall, porslin m. m. från f. förste bibliotekarie Arvid Hj. Ugglas sterbhus, möbler från främst 1800-talets senare del, kristall och glas samt broderier i pärlor och korsstyggn från fru Agda Roths sterbhus, ett par karmstolar i fornnordisk stil, 1 slitrya från Morkarla sn, vidare diverse möbler och andra heminventarier från sekelskiftet.

KVEKGÅRDEN

Kvekgården, fornminnesföreningens friluftsmuseum för allmogekultur i Fröslunda socken från 1700-talets andra hälft, med mangård och fägård av omålade timmerlängor med halmtak, har varit tillgänglig för allmänheten och visats efter tillsägelse av vaktaren fru Larsson.

BIBLIOTEK OCH ARKIV

Upplands fornminnesförenings bibliotek och arkiv har under året utökats dels genom gåvor, dels genom byten med andra fornminnesföreningar och hembygdsförbund. Arkivet har utökats med äldre fotografier av stort topografiskt värde.

VERKSAMHET NÄRA KNUTEN TILL FÖRENINGEN

Stiftelsen Upplandsmuseet

Stiftelsen Upplandsmuseet står i nära samarbete med Upplands fornminnesförening. Till särskild berättelse över Stiftelsen Upplandsmuseets verksamhet hänvisas.

Disastiftelsen

Disastiftelsen, ägare av Disagården, friluftsmuseet för uppländsk byggnads- och allmogekultur i Gamla Uppsala, har fortsatt sin verksamhet genom sitt verkställande organ Disanämnden. I *Disanämnden* ingår ledamöter, valda av Upplands nation, Upplands fornminnesförening, Uppsala fabriks- och hantverksförening, Uppsala läns hemslöjdsförening, Uppsala läns husmodersförbund, Uppsala stad och Jordbrukareungdomens förbund. Nämndens verkställande utskott har, förutom av den av Upplands nation utsedda ordföranden prof. Tord Skoog, bestått av fru Karin Bratt, vice ordf., landsantikvarie Nils Sundquist, sekreterare, och vald av nämnden direktör Torsten Jancke, skattmästare.

Till underhåll av Disagården för år 1965 har Disastiftelsen från Uppsala stad erhållit kr. 3 000.

Disagården har under säsongen 1 maj–30 sept. 1964 hållits öppen vardagar kl. 11–17, sön- och helgdagar kl. 13–17. Som vaktare har tjänstgjort herr Gösta Kjellén, Uppsala. Antalet besökare har varit 1 365. Ett flertal skolklasser från Uppsala — under lärares ledning får uppsalaskolorna besöka Disagården utan avgift — samt studiegrupper från bl. a. Tyskland och Frankrike har besökt Disagården. 7 okt. 1964 besöktes och demonstrerades Disagården för Seminariet för nordisk folklivsforskning om 22 personer. I likhet med föregående år har Svenska Ungdomsringens uppsalaavdelning fått disponera gården för dansaftnar mot en provision på inträdesbiljetterna.

Under juli månad har Disagården demonstrerats för allmänheten på söndagarna av fil. stud. Åsa Werner.

Stiftelsen Geijersgården

Vid Geijersgården har under arbetsåret vissa underhållsarbeten utförts. Stiftelsens ordförande har varit landshövding Olov Rylander och skattmästare byrådirektör Lars Pousette.

Naturvårdsrådet för Uppsala län

Naturvårdsrådet har under 1964 fortsatt sitt arbete med att meddela länsstyrelsen rådgivning i de alltmer växande naturvårdsfrågorna, särskilt grustäktsärenden. Upplands fornminnesförening och Riksantikvarieämbetet representeras i naturvårdsrådet av landsantikvarien.

Kulturminneskommittén för Uppsala

Sedan kommittén slutfört sitt uppdrag har dess betänkande, som daterats 13 dec. 1963 och som givits namnet »Stadsbildens framtid — om konstnärligt och historiskt värdefull bebyggelse i Uppsala», i april 1965 utgivits av trycket.

Kommittén har bestått av landsantikvarie Nils Sundquist, ordf., t. f. stadsarkitekt Börje Ericsson, stadsbyggmästare Bengt Nordlund samt fil. lic. Anders Aman och fil. kand. Ola Ehn, den sistnämnde sekreterare.

Uppsala 3 maj 1965.

OLOV RYLANDER

ORDF.

Nils Sundquist

SEKR.